

**ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ПРО РЕЧОВІ ДОКАЗИ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ****SOLUTION TO THE QUESTION OF MATERIAL EVIDENCE: SOME ISSUES**

Туманянц А.Р.,
к.ю.н., доцент кафедри кримінального процесу

Крицька І.О.,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

На підставі системного аналізу норм вітчизняного кримінального процесуального законодавства здійснюється комплексне дослідження порядку вирішення питання про речові докази під час досудового розслідування та у судовому провадженні. Ґрунтуючись на нормативних положеннях та результатах узагальнення судової практики, у роботі виявлено колізії та прогалини у нормативному регулюванні та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України в цьому напрямку.

Ключові слова: кримінальне провадження, речові докази, вирішення питання про речові докази, закриття кримінального провадження, реалізація речових доказів.

На основании системного анализа норм отечественного уголовного процессуального законодательства проводится комплексное исследование порядка решения вопроса о вещественных доказательствах в ходе досудебного расследования и судебного производства. Основываясь на нормативных положениях и результатах обобщения судебной практики, в работе выявлены коллизии и пробелы в нормативном регулировании и сформулированы предложения по совершенствованию уголовного процессуального законодательства Украины в этом направлении.

Ключевые слова: уголовное производство, вещественные доказательства, решение вопроса о вещественных доказательствах, закрытие уголовного производства, реализация вещественных доказательств.

On the basis of the system analysis of the norms of the Ukrainian criminal procedural law, a comprehensive study is carried out on the procedure for deciding on the question of material evidences in pre-trial and judicial proceedings. Based on the normative provisions and the results of the generalization of judicial practice, conflicts and gaps in normative regulation were identified in the work and proposals were made on improving the criminal procedural legislation of Ukraine in this direction.

In particular, the article draws attention to the incorrect practice of judges who do not distinguish between the return of material evidence and their transfer to responsible custody, noting in the operative part «return the holder to responsible custody» and not imposing any obligations on such storage. Also, the authors consider problem that arises when deciding on the issue of material evidences in case of closure of criminal proceedings, but then the closure decision is canceled and the pre-trial investigation should be continued.

Based on the analysis of judicial practices, several more problems were identified. They arise in solving the issue of material evidence in the pre-trial investigation. These are cases where material evidence, due to their special properties (for example, cumbersome or the possibility of rapid deterioration), are passed for realization. In addition, in the article, the authors pay attention to the procedure for resolving the issue of evidence in differentiated court proceedings.

Key words: criminal proceedings, material evidence, decision on the issue of material evidence, closure of criminal proceedings, realization of material evidence.

Вирішення питання про речові докази у кримінальному провадженні зазвичай нерозривно пов'язано з примусовим обмеженням або позбавленням права власності особи, а тому гарантією забезпечення цього конституційного права особи та попередження незаконного та необґрунтованого його обмеження чи припинення є обов'язкове дотримання належної правової регламентації підстав та порядку вирішення зазначеного питання. Виходячи з нормативного змісту ч. 4 ст. 374 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), у резолютивній частині вироку обов'язково має зазначатися рішення щодо речових доказів та документів. Крім того, таке рішення, за певних обставин, щодо певної категорії матеріальних об'єктів може бути прийняте ще до початку судового розгляду, а також у разі закриття кримінального провадження. Водночас аналіз положень кримінального процесуального законодавства та судової практики свідчить про недосконалість регламентованого порядку та наявність суперечностей у нормативному врегулюванні цього питання.

Розкриттю окремих аспектів порядку вирішення питання про речові докази у кримінальному провадженні присвячені наукові праці таких вчених, як: Д. Т. Арабулі, О. В. Верхогляд-Герасименко, М. М. Видря, М. М. Єгоров, С. О. Ковальчук, А. Ю. Кожемякін, Г. М. Куцкір, А. О. Ляш, О. О. Рясов, М. О. Селіванов, Ю. В. Худякова тощо. Тим не менш, багато проблем як доктринального, так і прикладного характеру залишаються такими, що не

знайшли однозначного вирішення у науці кримінального процесуального права або потребують кардинального переосмислення, зважаючи на істотні зміни у нормативній регламентації кримінального провадження.

Метою статті є комплексне дослідження проблем, що виникають під час вирішення питання про речові докази у процесі досудового розслідування та судового провадження, для виявлення законодавчих колізій та прогалин у цьому напрямку та формулювання пропозицій, спрямованих на їх подолання.

Аналіз п. 1 ч. 6 ст. 100 КПК України дає можливість дійти висновку про можливість передачі речових доказів на відповідальне зберігання власника (законного володільця). Однак, така передача можлива лише щодо обмеженого кола матеріальних об'єктів – зокрема йдеться про речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрати по забезпеченню спеціальних умов зберігання яких співмірні з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню, та за умови що це можливо без шкоди для кримінального провадження.

Водночас, у цьому ж пункті законодавець говорить про повернення таких матеріальних об'єктів власнику (законному володільцю). Як слушно зауважує С. О. Ковальчук, повернення речових доказів власнику (законному володільцю) зумовлює поновлення у нього відповідних

правомочностей, що впливають з належного йому права власності, у зв'язку з чим виступає одним зі способів вирішення долі речових доказів [1, с. 211-212]. Таким чином, повернення означає, що матеріальний об'єкт переходить у повне користування та розпорядження відповідної особи з правом його відчуження або, навіть, знищення. Зрозуміло, що такі дії стосовно речових доказів не можуть бути вчинені, оскільки у такому разі не буде забезпечено дотримання засади безпосередності дослідження показань, речей і документів. Тобто, повернення власнику (законному володільцю) можливо лише у випадку, коли сторона обвинувачення дійде висновку, що немає підстав використовувати матеріальний об'єкт як речовий доказ у кримінальному провадженні – наприклад, якщо у ході досудового розслідування не підтвердилася його належність. За таких умов, повернення має супроводжуватися скасуванням арешту майна. Враховуючи вказане, неправильно видається практика судів, які не розмежують повернення та передачу на відповідальне зберігання, зазначаючи у резолютивній частині «повернути власнику на відповідальне зберігання» та не встановлюючи жодних обов'язків щодо такого зберігання [2].

На окрему увагу в контексті розгляду даного питання заслуговують проблеми, які виникають під час вирішення питання про речові докази на стадії досудового розслідування.

По-перше, відмітимо не зовсім вдале, на наш погляд, формулювання ч. 9 ст. 100 КПК України. Відповідно до цього нормативного припису, у разі закриття кримінального провадження слідчим або прокурором питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів вирішується ухвалою суду на підставі відповідного клопотання, яке розглядається згідно зі ст.ст. 171–174 КПК України. Виходячи зі змісту вказаної норми, не зрозуміло, коли саме слідчий або прокурор мають звернутися з клопотанням про вирішення питання про речові докази – до винесення постанови про закриття кримінального провадження або вже після. Така правова невизначеність спричиняє появу відповідних питань у правозастосовній практиці. Так, ухвалою Київського районного суду м. Харкова від 24 березня 2017 р. було відмовлено у задоволенні клопотання слідчого про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів з мотивів того, що «у відповідності до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Зважаючи на те, що досудове розслідування у кримінальному провадженні № 2201622000000173 від 05 серпня 2016 р., за ознаками злочину, передбаченого ч. 3 ст. 369 КК України, в межах якого було застосовано захід забезпечення кримінального провадження у вигляді арешту майна, на даний час завершено шляхом винесення слідчим постанови про закриття кримінального провадження, згідно положень ч. 9 ст. 100, ч. 1 ст. 170, ч. 1 ст. 174 КПК України, слідчий суддя не вправі вирішувати долю речових доказів. Більш того, з моменту винесення слідчим постанови про закриття кримінального провадження, слідчий втратив процесуальну можливість звернення до слідчого судді з клопотанням про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів» [3].

Наведене мотивування видається цілком логічним, оскільки після закриття кримінального провадження питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів має вирішуватися в рамках якогось окремого провадження, однак такого порядку КПК України не передбачає. На наш погляд, вбачається правильним звернення слідчого

або прокурора до слідчого судді з клопотанням про вирішення питання про речові докази до винесення постанови про закриття кримінального провадження.

Водночас існує й інша проблема, пов'язана з можливою втраченою речових доказів у разі необґрунтованого закриття кримінального провадження. Згідно з ч. 6 ст. 284 КПК України, прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови слідчого про закриття кримінального провадження має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копією постанови. Крім того, КПК України передбачена також можливість оскарження рішення слідчого або прокурора про закриття кримінального провадження до слідчого судді протягом десяти днів з дня отримання особою її копії постанови.

Враховуючи вказане, видається доцільним уточнити положення ч. 9 ст. 100 КПК України, а саме, що у разі, якщо слідчий або прокурор дійдуть висновку про існування підстав для закриття кримінального провадження, вони повинні звернутися до слідчого судді з клопотанням про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів до винесення постанови про закриття кримінального провадження. Ухвала слідчого судді на підставі відповідного клопотання має підлягати виконанню після закінчення строків оскарження постанови слідчого або прокурора про закриття кримінального провадження, передбачених КПК України.

Крім того, враховуючи нормативний припис, встановлений ч. 5 ст. 284 КПК України, а саме те, що рішення прокурора про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного не є перешкодою для продовження досудового розслідування щодо відповідного кримінального правопорушення, можемо запропонувати передбачити у ч. 9 ст. 100 КПК України, що у таких випадках повинно вирішуватися лише питання про повернення майна особі, щодо якої винесена постанова про закриття кримінального провадження.

Як свідчить правозастосовна судова практика, певні труднощі виникають у випадках, коли речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрати по забезпеченню спеціальних умов зберігання яких співмірні з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню, можуть бути передані для реалізації, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження, або знищенню, якщо такі товари або продукція, що піддаються швидкому псуванню, мають непридатний стан.

Найбільш ілюстративним прикладом зазначеного є ухвала слідчого судді Млинівського районного суду Рівненської області, якою відмовлено у задоволенні клопотання слідчого про надання дозволу на реалізацію речових доказів, оскільки у кримінальному провадженні відсутні відомості про звернення слідчого до власника лісової деревини за одержанням від нього згоди на реалізацію речових доказів, або ж відомостей, які б свідчили про відсутність такої згоди [4]. Тобто, на думку слідчого судді, надання дозволу суду на реалізацію речових доказів можливе лише за умови отримання відмови у такому дозволі власника майна. Водночас, аналіз п.п. 2, 3 ч. 6 ст. 100 КПК України не дає підстав зробити такий однозначний висновок, оскільки формулювання «... за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду...» може свідчити про те, що реалізація та знищення деяких різновидів речових доказів можливі на підставі або згоди власника, або рішення слідчого судді, суду альтернативно. Тому,

для забезпечення правової визначеності пропонуємо скорегувати положення п.п. 2, 3 ч. 6 ст. 100 КПК України таким чином: «... за письмовою згодою власника або за рішенням слідчого судді, суду...».

У ключі віднятої проблеми доречно звернути увагу на ч. 8 ст. 100 КПК України, відповідно до якої реалізація, технологічна переробка або знищення речових доказів у випадках, передбачених цією статтею, здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Згідно з абз. 2 п. 28 Порядку зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 р. № 1104 [5] (далі – Порядок) реалізація предметів здійснюється з дотриманням вимог Порядку обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 1998 р. № 1340. При цьому, кошти, одержані від реалізації майна, конфіскованого за рішенням суду, зараховуються до державного бюджету з вирахуванням сум комісійної винагороди, що надається підприємству, установі, організації, якій доручається розпоряджатися майном згідно з укладеною угодою. Однак очевидно, що порядок зарахування коштів, отриманих від реалізації речових доказів на стадії досудового розслідування, не може бути тотожним порядку зарахування коштів, отриманих від реалізації конфіскованого майна, оскільки на момент прийняття рішення про реалізацію речових доказів, в порядку, передбаченому п. 2 ч. 6 ст. 100 КПК України, остаточно та достовірно не встановлено винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення. Тому, на наш погляд, зарахування коштів, отриманих від реалізації речових доказів до державного бюджету, видається не зовсім коректним.

Натомість, виходячи зі змісту ухвали слідчого судді Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 22 вересня 2015 р., слідчому СВ Ковельського МВ УМВС України у Волинській області було надано дозвіл на реалізацію в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, 93 колод деревини породи сосна, які визнані речовим доказом в кримінальному провадженні, при цьому вказано, що виручені від реалізації 93 колод деревини породи сосна грошові кошти направити в дохід держави [6].

Для вирішення зазначеної колізії, на наш погляд, доцільно передбачити алгоритм дій, подібний тому, що встановлений ст. 182 КПК України щодо внесення коштів у вигляді застави. Згідно з ч. 1 цієї статті, застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Відповідно до п. 2 Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 р. № 15 [7], застава вноситься у національній грошовій одиниці на спеціальний рахунок територіального управління ДСА, яке здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності суду. Аналогічний підхід міститься й у кримінальному процесуальному законодавстві деяких зарубіжних держав (наприклад, ч. 3 ст. 161 Кримінально-процесуального кодексу Республіки Молдова встановлює, що у разі, коли речові докази передаються податковим органам для їх продажу, отримані в його результаті кошти переводяться на депозитний рахунок відповідної прокуратури або судової інстанції). З огляду на зазначене, пропонуємо доповнити ч. 8 ст. 100 КПК України рішенням, виклавши його у такій редакції: «Кошти, отримані від

реалізації речових доказів, зараховуються на спеціальний депозитний рахунок суду, що прийняв рішення про таку реалізацію».

На ряд проблем правозастовного характеру доцільно звернути увагу в аспекті реалізації функції підтримання публічного обвинувачення в суді. Так, згідно з ч. 9 ст. 100 КПК України питання про речові докази і документи, які були надані суду, вирішується судом під час ухвалення судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження. Відповідно, ухвалюючи вирок, суд повинен вирішити питання, що належить вчинити з речовими доказами і документами (п. 12 ч. 1 ст. 368 КПК України), виклавши своє рішення у резолютивній частині вироку (п. 1 ч. 4 ст. 374 КПК України). Зазначений алгоритм працює чітко і злагоджено за умови, що судовий розгляд проходить за загальною процедурою і в рамках дослідження доказів прокурор надає суду та просить приєднати до обвинувального акту, зокрема, й речові докази та документи.

Але при цьому не слід забувати, що КПК України у ряді випадків передбачає диференціацію кримінальної процесуальної форми, а відтак відступ від загального порядку судового розгляду. Найбільш яскравим та доволі поширеним на практиці є так званий скорочений судовий розгляд, передбачений ч. 3 ст. 349 КПК України, відповідно до якого суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується. Відтак, якщо обвинувачений цілком визнає свою винуватість, не оспорує висновки досудового розслідування ні з фактичної, ні з юридичної сторони, погоджується з позовними вимогами цивільного позивача, то єдиною дією, яка проводиться в рамках судового розгляду, є допит обвинуваченого (ч. 4 ст. 349 КПК України), а з матеріалів, зібраних на стадії досудового розслідування, публічний обвинувач надає суду лише матеріали, які характеризують обвинуваченого. Жодні інші докази суду не надаються і не досліджуються в засіданні [8, с. 112-113].

Водночас, нормативний припис, закріплений у ч. 9 ст. 100 КПК України, чітко вказує на те, що питання про долю речових доказів і документів, які були надані суду, вирішується судом під час ухвалення судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження. Тобто, виникає цілком логічне запитання, яким же чином вирішується питання про речові докази, які у передбачених законом випадках суду надані не були? Виходячи з положень закону, можна дійти висновку, що питання про речові докази та документи, які (наприклад, в порядку ч. 3 ст. 349 КПК України) суду не надавалися і в судовому засіданні не досліджувалися, судом не вирішується. Отже, виникає ситуація, за якої суд, будучи зобов'язаним в остаточному рішенні вирішити питання про речові докази та документи, не має юридичних підстав для прийняття такого рішення.

Зважаючи на викладене, доцільним, на наш погляд, буде запропонувати внести зміни до ч. 4 ст. 349 КПК України, доповнивши її положенням наступного змісту: «Прокурор зобов'язаний надати суду речові докази і документи для вирішення питання про їх долю».

Аналогічна проблема стосується й іншого випадку диференціації процесуальної форми, а саме кримінального провадження на підставі угод. Узагальнення судової практики вказує на те, що у резолютивній частині значної частини вироків на підставі угоди містяться недоліки, пов'язані з недотриманням припису процесуального закону стосовно зазначення в ній, окрім рішень, передбачених абз. 2 ч. 3 ст. 475 КПК України, й інших відомостей, передбачених ст. 374 цього Кодексу, зокрема не вирішується доля речових доказів [9]. Це можна підтвердити конкретними судовими рішеннями. Наприклад, відповідно до змісту ухвали Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області від 10 квітня 2017 р., вироком Прилуць-

кого міськрайонного суду у кримінальному провадженні № 1-кп/742/85/17 було затверджено угоду про визнання винуватості від 22 лютого 2017 р., однак не було вирішено питання щодо речових доказів у цьому кримінальному провадженні [10].

Уявляється, що у вказаній ситуації суд, хоча і був зобов'язаний у вирокі на підставі угоди вирішити питання про речові докази та документи, не мав юридичних підстав для прийняття такого рішення, оскільки згідно з порядком, передбаченим ст. 474 КПК України, речові докази не були надані йому для ознайомлення та дослідження. Тому, на нашу думку, видається доцільним аналогічно запропонувати внести зміни до ст. 474 КПК України, доповнивши її положенням такого змісту: «Прокурор

зобов'язаний надати суду речові докази і документи для вирішення питання про їх долю».

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що проведене дослідження дало можливість виявити правозастосовні проблеми, які виникають у разі передачі речових доказів для реалізації, вирішення питання про речові докази під час закриття кримінального провадження слідчим або прокурором, а також у диференційованих порядках кримінального провадження, та дозволило сформулювати пропозиції щодо їх вирішення. На наш погляд, нормативне врегулювання окреслених у статті проблем сприятиме досягненню правової визначеності та гарантуватиме дотримання такого фундаментального конституційного права особи, як право власності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальчук С. О. Умови передачі доказів на відповідальне зберігання власнику (законному володільцю) під час кримінального провадження / С. О. Ковальчук // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2015. – № 5. – С. 210–217.
2. Ухвала Марківського районного суду Луганської області від 10 вересня 2013 року у справі № 417/64/13-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52864799>.
3. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 24 березня 2017 року у справі № 640/4053/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65609636>.
4. Ухвала Млинівського районного суду Рівненської області від 10 квітня 2017 року у справі № 566/154/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65866021>.
5. Про затвердження Порядку зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 року № 1104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-%D0%BF>.
6. Ухвала Ковельського районного суду Волинської області від 22 вересня 2015 року у справі № 159/5016/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/50960608>.
7. Про затвердження Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 року № 15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/15-2012-%D0%BF>.
8. Колодчин В. В. Повноваження прокурора в судовому провадженні у першій інстанції : монографія / В. В. Колодчин, А. Р. Туманянц. – Харків, ТОВ «Оберіг», 2016. – 228 с.
9. Узагальнення Вищого спеціалізованого суду України судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод від 22 січня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/print/92557-uzagalnennya_vssu_sudovoi_praktiki_zdiysnennya_kriminalnogo_html.